

X—XI, *Ultimul cuvînt despre Skovoroda:*

1. Locul său în istoria literaturii ruse.
2. Importanța lui în istoria lumii.

Pornind de la ideea lui Karl Fr. Saligny, prin care istoricul german subliniază necesitatea de a adăuga la străduințele contemporanilor forțele nobile ale trecutului, sporind astfel valoarea și conținutul prezentului, Hasdeu stăruie, în primul capitol, asupra legăturilor permanente dintre noi și valorile spirituale ale trecutului. Pentru stimularea și formația spiritului nostru e de neapărată trebuință să ținem legătura cu trecutul, să ne apropiem cu înțelegere și recunoștință de viața oamenilor mari și, din exemplele fericite ale istoriei, să desprindem numai adevărul. O situație a faptelor în atmosfera timpului e absolut necesară. Hasdeu concepe încopcierea acestor două poziții, trecut și prezent, într-un chip energic, vitalist. Astfel, știința e rodul unor lupte veșnice între tendințele spiritului, fără de care nu poate fi nici un progres. Viața însăși, socoate Hasdeu, e numai frământări și energie. Bogăția trecutului are pentru noi aceeași valoare ca și însuflețirea prezentului. Istoria pămîntului ar fi lipsită de orice frumusețe dacă trecutul s-ar mistui și dacă din jocul vieții și al morții n-ar izvorî neconținut tinerețea. Hasdeu ne îndeamnă să urmărim cu răbdare meandrele rîului care își mină apele de la izvor spre locul revărsării și să ne plecăm urechea la visurile și suspinele trecutului.

În capitolul următor, cercul considerațiilor lui Hasdeu se strînge în jurul unui singur om: *scriitorul*, a cărui viață e condiționată de o sumedenie de împrejurări vremelnice. Însemnătatea și situația scriitorului nu pot fi definite înainte de a deslega problema destinului său. Pe bună dreptate afirmă Hasdeu că scriitorul își poate fi lui însuși judecător, căci pe birfelile altora nu se pot construi aprecieri obiective¹.

Mai departe, Hasdeu nu se sfiește să formuleze criterii pentru cercetarea și înțelegerea justă a scriitorului. În acest scop, el ne îndeamnă să căutăm în viața poetului elementul pozitiv, care să ne conducă spre învățăturile și viața lui interioară. Cercetătorul trebuie să arate în ce chip ideile poetului, plămădite într-un ansamblu de împrejurări locale și temporare, urmează să se manifeste într-un anumit fel, și nu în altul. De asemenea, trebuie urmărită modalitatea în care au izvorît calitățile scriitorului din cele trei elemente intrate, după cum se știe, mult mai tîrziu, în preocupările criticii literare: *omul, locul și timpul*. Le fel trebuie privită și opera scriitorului. Ea exprimă o nevoie interioară și misterioasă și poartă pecetea personalității creatorului. În orice caz, Hasdeu recomandă să se stăruiască îndeajuns asupra întregului complex de împrejurări în care a trăit poetul.

Trecînd la Skovoroda, Hasdeu evocă plastic figura de pelerin a filozofului ucrainean, așa cum l-am prezentat și noi mai sus: propovăduind adevărul prin satele ucrainene. Skovoroda a fost un înțelept, al cărui cuvînt a răsunat în pustiu. Nimeni n-a prins taina și sensul învățăturilor lui. Singur poporul de jos îl socotea un om neobișnuit, a cărui învățătură va deveni într-o zi un

¹ După cum s-a spus mai sus, unele idei din articolul *Socrate și Skovoroda* au fost incluse și în acest studiu.